

Икономическата среда като фактор за маргинализация на българските малцинствени общности в контекста на Стратегията за национална сигурност на РБългария

Красимир Коев

The Economic Environment as a Factor for Marginalization of the Minority Communities in Bulgaria within the Context of the Bulgarian Strategy for National Security: The paper presents some arguments in favour of the thesis that the negative consequences of the economic crisis and weak economic indicators are in close interdependence with the marginalization of the ethnic and religious minorities living on the territory of a country. The case with Muslim minority in Bulgaria is presented as a basis of the main conclusion that the marginalization can cause a threat for the national security.

Key words: economic environment, marginalization, Muslim minority, national security

ВЪВЕДЕНИЕ

Глобалната икономическа криза, преживявана през последните няколко години както от развитите световни икономики, така и от обществата с по-слаби икономически показатели, поражда редица неблагоприятни последици в политически и социален аспект. Икономическият натиск се усеща особено осезателно от най-уязвимите групи в обществото, каквито са безработните, социално слабите негови членове и представителите на някои малцинствени общности.

Предмет на изследване в настоящия доклад е влиянието на икономическата среда върху социалния статус на малцинствените общности в България и по-специално върху тези от тях, които са обособени по религиозна признак. Обект на дискусия и аргументация в изложението е тезата за маргинализацията на тези общности по икономически причини, което води до влошаване показателите на тяхната икономическа и социална сигурност, а оттук и до риск от заплахата за националната сигурност.

ИЗЛОЖЕНИЕ

По данни от последното преброяване през 2011 г. в България, представителите на мюсюлманското религиозно вероизповедание отговарят на количествените и качествени индикатори за квалифициране като религиозно малцинство, а именно: наброяват над 1 % от населението на страната /те са над 580 хил. по данни от преброяване 2011 или 8.8% от цялото население на страната/ и представляват общност от граждани в недоминантна позиция, която живее на територията на държавата и изповядва религия, различна от тази на мнозинството. [1]

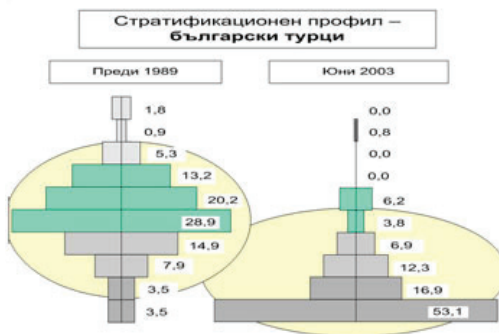
Правната интерпретация на въпроса за мюсюлманското малцинство в България се основава на конституционното разбиране за нация, при което националната общност се разглежда като състояща се от всички граждани на държавата, включително и представителите на малцинствените етнокултурни и религиозни общности. От друга страна, обаче, Конституцията на РБългария признава съществуването на религиозни, езикови и етнически различия и респективно признава общностите на носителите на такива различия.

Българската мюсюлманска общност се отличава от тези в Западна Европа, тъй като нейните представители са коренно /автохтонно/ население, индогенна общност, докато мюсюлманските общности в Европа са екзогенни, привнесени отвън чрез миграция.

В мюсюлманското малцинство в България могат да се обособят две основни течения: сунити, принадлежащи към ханафитската богословско-правна школа, чиито идеи са възприети от основното население в Османската империя, и алиани или къзълбаши - шиитска секта, оформила се през 15-16-ти век в западната част на

Персийската империя и в малоазийската част на Османската империя, най-вече при войните между персийските и османските монарси. Шиитите са преследвани и обявявани от сунитите за „неверници” и врагове. [2] Представителите на мюсюлманското малцинство в България са концентрирани териториално в няколко области - Кърджали, Разград, Търговище, Шумен, Силистра, Добрич, Русе, Бургас, в които живее 63.7% от това население.

Извършващият се преход към демокрация и пазарна икономика след 1989г. поражда рязко икономическо разслояване на обществото в България, което довежда до поляризиране на социалната структура, включително и в средите на мюсюлманското малцинство. Ако си представим образно настоящия стратификационен модел, то той би изглеждал като пирамида, на върха на която се намира една прослойка със значително икономическо благосъстояние, а в основата – обеднели и маргинализирани маси от обществото, които все повече губят своите икономически перспективи. [3] В подкрепа на последното твърдение могат да се приведат данните на Николай Тилкиджиев от 2003 г. за стратификационния профил на българските турци, потвърдени от изследване на АССА-М, което включва и 2011 г. [4] /Фигура 1/:

Ил. Николай Тилкиджиев. Статусна основа. София, 2003 г., стр. 137-139

Източник: Тилкиджиев, 2003:137-139

Според данните на Тилкиджиев, преди 1989г. стратификационният модел на мюсюлманското малцинство в България може да се асоциира с ромб, в чиято най-широка средна част на благосъстояние и социален статус е струпана доминиращата част от мюсюлманското население, докато през 2003г. пирамидалната структура е много отчетлива, с незначителен процент представители на олигархичната прослойка на върха и огромен процент хора, ангажирани със своето физическо оцеляване, в основата. Твърде показателни са данните на автора за „скъсване” на йерархичната верига откъм върха, т.е нулеви стойности на два от съединяващите стратификационни слоеве в сравнение с 1989г.

С голяма доза убеденост може да се твърди, че статусната пирамида в рамките на мюсюлманското малцинство в България е валидна и към настоящия момент, когато продължителният период на икономическа криза е причина за още по-голямо увеличаване на безработицата и промяна на социалния статус сред широки слоеве от това население.

За промяната на стратификационния модел и попадането на голяма част от представителите на българското мюсюлманско малцинство в най-маргинализирания слой на обществото могат да се приведат няколко причини:

• Масовото изселване на български турци през периода 1989 – 1992г. като следствие от т.нар. възродителен процес - напускане на образовани хора с професия и добри перспективи за устройване в Турция.

• Деиндустриализация на регионите с компактно мюсюлманско население и практическа липса на работни места, изискващи по-висока квалификация. Това демотивира голяма част от младите хора за придобиване на по-високи степени на образование. Тревожен е и фактът с нарастващият процент на неграмотност сред представителите на това население /4,7 % по данни от последното преброяване/, както и увеличаващият се дял на децата от 7 до 15 години включително, които трябва да бъдат в образователната система, но не учат към 1.02.2011 г. – 11,9 % при представителите на мюсюлманското малцинство.

• Бавно и мъчително протичане на прехода към пазарна икономика в България. Поради загубата на огромните пазари в Съветския съюз, бившите социалистически държави и арабските страни, се налага рязко свиване на индустриалното и селскостопанското производство. Съкратени са над 1.2 млн. работни места в промишлеността, строителството и селското стопанство. [5] Това допринася за бързото обедняване на населението, особено сред представителите на мюсюлманското малцинство, и до влошаване на качеството и стесняване на обема на предоставяните публични услуги, особено в сферата на образованието, здравеопазването, транспорта, поддръжката на инфраструктурните съоръжения, защитата на личността и собствеността. Всичко това довежда до сериозно влошаване на значителна част от показателите за качеството на живот и до усещането за масово обедняване и несигурност.

• Липса на достатъчно икономически стимули от страна на държавата за насърчаването на инициативата сред тази част от населението. Основният поминък на мюсюлманското малцинство е в области като земеделие, строителство и шивашка индустрия, където неговите представители заемат работни места, предполагащи ниска квалификация и съответно недостатъчно заплатени.

• Не на последно място, консолидацията на тази общност на политическа основа чрез ДПС е твърде декларативна и лишена от социален смисъл. Движението наистина успя да създаде високообразована номенклатурна прослойка, но с невъзможността да промени статуса на средностатистическия представител на малцинството тя още повече задълбочава социалните противоречия.

В създалата се неблагоприятна икономическа и социална среда за българското мюсюлманско население, която впрочем не се отличава съществено от условията за живот в неурбанизираните райони и за българското християнско население, единствена опора на тази общност остава капсулирането сред своите и придържането към традиционните ценности, включително религиозните.

Според проф. Владимир Чуков в мюсюлманската общност в България могат да бъдат обособени три групи. Първата е на светски настроените мюсюлмани. Те са „потенциален мост“ към Обществото и нерядко не вземат участие в политиката или подкрепят конкуренти на ДПС. Нейните представители са готови да излязат от Общността, но Обществото не винаги е готово да ги приеме. Тогава те са принудени да се върнат към първореферентната си група, подтикнати от малцинствения си инстинкт за самосъхранение. Мнозинството от политическия елит на ДПС спада към тази група, грижливо прикриваща своята истинска същност, поради чисто електорални цели”. [6]

Втората част на мюсюлманската общност в България е най-многобройната и е традиционалистки настроена. Тя се характеризира с практикуването на т.нар. «битов» ислям – т.е. следване на религиозните традиции и ритуали. Според проф. Чуков именно тази група е «гръбнакът на ислямския култ в България и едновременно с това – фундаментът на електоралната подкрепа за ДПС”. (цит. съч.)

Третата група е на консервативните мюсюлмани. Тяхната идентификация с исляма в неговия „чист“ вид е изключително силна. Именно поради това те се самоорганизират в движения, различни от ДПС, строят алтернативни джамии и дори в региона на Западните Родопи се опитват да имитират поведение, подобно на това на формацията „Мюсюлмански братя“. Именно представителите на тази група са подвластни на влиянието на различни емисари от Близкия Изток и Западна Европа, които разпространяват идеи, отличаващи се от традиционния ислям. Но по думите на проф. Чуков към настоящия момент идеологията на „Братята“ остава неприемлива за България и всякакви опити за нейното нахлуване биха били предотвратени от традиционалистите. (цит. съч)

Ако приложим представения по-горе модел на социална стратификация на мюсюлманското малцинство в България към диференциацията, предложена от проф. Чуков, бихме стигнали до заключението, че в основата на статусната пирамида, т.е. най-силно маргинализирани по икономически причини са изповядващите битов ислям, които са и най-многобройната част на мюсюлманското малцинство. Към тази част на пирамидата бихме отнесли и групата на консервативно настроените мюсюлмани, които също понасят равен дял от икономическата тежест. На върха на пирамидата по социален статус са светски настроените мюсюлмани от елита на ДПС, които впрочем все повече губят своята електорална подкрепа именно поради икономическо недоволство сред маргинализираните слоеве на мюсюлманското малцинство.

Въпреки своите безспорни заслуги за запазване на етническия мир в страната, Българският етнически модел има един основен недостатък и той е, че е допусната териториална капсулираност на малцинствените общности, най-вече на мюсюлманското малцинство, което създава предпоставки за маргинализация и нисък жизнен стандарт. Именно тази специфика е отчетена от създателите на новата българска Стратегия за национална сигурност /2011г./ [7] и те визират като потенциална заплаха за сигурността изолацията и маргинализацията на малцинствените групи, което пък от своя страна би създавало условия за проникване на радикални движения.

Българската стратегия се фокусира върху необходимостта от усилия за преодоляване на икономическите диспропорции между регионите и елиминиране на маргинализацията на уязвимите групи в обществото, за да не се превърнат в благоприятна почва за радикални влияния и екстремистки тенденции.

В чл. 21 от раздел III на Стратегията - Среда за сигурност: рискове и заплахи. се казва, че „мирът, сигурността, развитието и благоденствието са взаимно свързани повече от всякога“, т.е. икономическите диспропорции и бедността заплашват сигурността на индивида, а оттам и сигурността на държавата.

В Стратегията са идентифицирани и потенциалните опасности в рамките на вътрешната среда за сигурност. Акцент е поставен върху опасността, произтичаща от влошаване на здравния статус на населението, както и от изразени негативни тенденции в образователното и квалификационното равнище на значителни групи от българското общество, което е предпоставка и за недостатъчната интегрираност на някои общности, принадлежащи към етнически или религиозни малцинства.

Според създателите на Стратегията дезинтеграционен потенциал съдържа и значителното диференциране между социалните групи в обществото (чл. 53) Както беше посочено и по-горе, тези неблагоприятни обстоятелства имат най-пряка корелация със сигурността на индивидите и групите от маргинализираните групи в обществото, сред които са и представителите на религиозните малцинства. Нарушеното равновесие в социалните отношения задълбочава тенденциите към капсулиране сред „своите“ и усилване на етническата и религиозната идентичност като контрапункт на изпитваната несигурност. По този начин Стратегията дефинира много отчетливо един от основните рискове за националната сигурност, а именно

маргинализация на малцинствените деноминации в България и свързаните с това социална изолация, социално напрежение и потенциална опасност от генериране на конфликт.

В раздел IV на Стратегията – Политика за сигурност – политиката за социална сигурност е изведена в приоритетна позиция. Основните акценти в тази политика са:

1. Възприемането на гражданите, принадлежащи към етнически малцинствени общности, като неразделна част от българската нация (чл. 83);
2. Гарантиране на минимален доход и жизнено равнище на най-уязвимите групи (чл. 86);
3. Превенция на масови заболявания сред уязвими и маргинализирани групи от населението (чл. 87).

По този начин създателите на Стратегията ангажират обществото и неговите институции с приоритетната защита на социалната сигурност, защото в контекста на най-новите теоретични концепции в тази предметна област именно сигурността на индивида, гарантирането на неговия обществено приемлив и достоен икономически, социален и здравен статус, е от ключово значение за сигурността на обществото.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изложеното демонстрира, че неблагоприятната икономическа среда е един от основните фактори за маргинализация на религиозните малцинства в България. Наред с него действат и други фактори, като териториална обособеност, политическа пасивност, индиферентност на политическата класа и на обществото като цяло, които ще бъдат предмет на друго изследване. Положителен факт, който заслужава да бъде отбелязан в конкретния случай, е, че на най-високо ниво е осъзната опасността от превръщане на маргинализацията в проблем на сигурността, еднозначно намерила място в новата Стратегия за национална сигурност на РБългария. Но от политическите намерения до реалните действия остава да бъде изминат дълъг път, за който е необходима съпричастността на цялото общество.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] **Коев, К.** *Религиозните малцинства в доктрините за сигурност на България, Франция и Великобритания: сравнителен анализ.* Автореферат на дисертация за присъждане на ОНС «доктор». Русе, 2012.
- [2] **Славкова, Е.** *Интеграцията на мюсюлманите в България.* <http://ideyazabulgaria.org/PDF/muslim%20integration.pdf>
- [3] **Мирчев, М.** *Български етнически модел: социален и цивилизационен резултат.* В: *Българският етнически модел. Политическа митологема или проблемна реалност.* Издателство „Авангард Прима“, София, 2011, стр. 206-240, <http://www.assa-m.com/npechat06.php>
- [4] **Тилкиджиев, Н.** *Статусна основа на демократичната консолидация при посткомунизма.* С. Издателство „Изток-Запад“, 2003, с. 137-139.
- [5] **Белева, И.** *Икономически и социални аспекти на застаряването на работната сила в България: поглед в бъдещето,* 2005. <http://www.iki.bas.bg/prof-iskra-beleva-ikonomicheski-i-socialni-aspekti-na-zastariavaneto-na-rabotnata-sila-v-balgariia-p>
- [6] **Чуков, В.** *Случаят „Рибново“ и българската териториална толерантност.* <http://www.orientbg.info/analizi/ribново.html>
- [7] Стратегия за национална сигурност на Р България. 2011. www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=1419

За контакти:

Д-р Красимир Гецов Коев, Катедра “Европеистика”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 082-82 56 62, e-mail: kgkoev@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.